INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA MAQOLLARNING LINGVODIDAKTIK TADQIQI

Qurbonova Dildor Babanazarovna
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti katta o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23216733

Annotatsiya
Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning lingvodidaktik xususiyatlari qiyosiy nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Maqollarning milliy-madaniy mazmuni, semantik tuzilishi, tarbiyaviy ahamiyati va chet tilini o‘qitish jarayonidagi didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, ingliz va o‘zbek maqollarini qiyosiy o‘rganish orqali talabalarning lingvistik, kommunikativ, sotsiokultural va pragmatik kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslangan. Tadqiqotda ekvivalent, qisman ekvivalent va ekvivalentsiz maqollarni o‘rganishning metodik jihatlari ko‘rib chiqilib, ulardan chet tili darslarida foydalanish usullari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: maqol, paremiologiya, lingvodidaktika, ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy tahlil, milliy-madaniy xususiyat, kommunikativ kompetensiya, sotsiokultural kompetensiya, chet tilini o‘qitish.

Kirish
Maqollar har bir xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va madaniy an’analarini o‘zida mujassam etgan qisqa va sermazmun til birliklaridir. Ular xalq og‘zaki ijodining muhim janrlaridan biri bo‘lishi bilan birga, tilshunoslik, madaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va lingvodidaktika nuqtayi nazaridan ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Hozirgi davrda chet tillarini o‘qitishda tilni faqat grammatik va leksik tizim sifatida emas, balki muayyan millat madaniyatini aks ettiruvchi vosita sifatida o‘rganishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu nuqtayi nazardan ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy o‘rganish talabalarga nafaqat til birliklarining ma’nosini anglash, balki ikki xalqning milliy tafakkuri, qadriyatlari va madaniy xususiyatlarini ham tushunish imkonini beradi.

Lingvodidaktika tilni o‘qitishning mazmuni, tamoyillari, metodlari va vositalarini o‘rganadi. Maqollarning lingvodidaktik tadqiqi esa ulardan chet tilini o‘qitish jarayonida qay tarzda va qanday maqsadda samarali foydalanish mumkinligini belgilashga xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi
Globallashuv sharoitida chet tilini bilish faqat leksik va grammatik bilimlarga ega bo‘lish bilan cheklanmaydi. Bugungi kunda til o‘rganuvchi shaxs boshqa millat vakillari bilan to‘g‘ri muloqotga kirisha olishi, ularning madaniyati, urf-odatlari, muloqot me’yorlari va milliy qadriyatlarini anglay bilishi talab etiladi.

Maqollar ana shu vazifani bajarishda muhim didaktik material bo‘lib xizmat qiladi. Chunki ularda xalqning dunyoqarashi, hayotga munosabati, mehnat, oila, do‘stlik, vaqt, sabr-toqat, bilim va odob haqidagi qarashlari ifodalanadi.

Masalan:

English: Time is money.
Uzbek: Vaqt — oltindan qimmat.

Mazkur maqollarda vaqt qadri ulug‘lanadi. Biroq ingliz maqolida vaqt iqtisodiy qadriyat bilan bog‘lansa, o‘zbek maqolida uning umumiy va ma’naviy ahamiyati kuchliroq namoyon bo‘ladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu sababli maqollarni qiyosiy o‘rganish til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tushunish imkonini beradi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning lingvodidaktik xususiyatlarini aniqlash hamda ulardan chet tilini o‘qitish jarayonida samarali foydalanish imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish;
- maqollarning milliy-madaniy semantikasini aniqlash;
- ikki tildagi maqollarni qiyosiy tasniflash;
- maqollarning lingvodidaktik imkoniyatlarini ochib berish;
- chet tili darslarida maqollardan foydalanish usullarini ishlab chiqish;
- talabalarning kommunikativ va sotsiokultural kompetensiyalarini rivojlantirishda maqollarning o‘rnini belgilash.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tahliliy, tavsifiy, semantik, lingvomadaniy va lingvodidaktik metodlardan foydalanildi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollar mazmun va ifoda jihatidan tahlil qilinib, ularning umumiy va farqli xususiyatlari o‘rganildi. Shuningdek, maqollar ekvivalentlik darajasiga ko‘ra tasniflandi.

Maqollarning lingvistik xususiyatlari

Maqollar tilning o‘ziga xos barqaror birliklaridan hisoblanadi. Ular, odatda, qisqa, tugal fikrni ifodalaydi va ko‘chma ma’noga ega bo‘ladi.

Masalan:

English: Actions speak louder than words.
Uzbek: Gap bilan emas, amal bilan.

Har ikki misolda insonning amali uning so‘zidan ustun ekani ta’kidlanadi.

Maqollarga quyidagi xususiyatlar xos:

1. qisqalik;
2. mazmunan tugallik;
3. obrazlilik;
4. umumlashtirish xususiyati;
5. tarbiyaviy mazmun;
6. milliy-madaniy semantika;
7. nutqda tayyor holda qo‘llanish.

Maqollarning aksariyatida metafora, taqqoslash, antiteza, takror va parallel konstruksiyalardan keng foydalaniladi.

Masalan:

English: Easy come, easy go.

Ushbu maqolda leksik takror va sintaktik parallelizm kuzatiladi.

O‘zbek tilida:

Oson kelgan oson ketar.

Bu misol ikki tildagi maqollarning nafaqat semantik, balki sintaktik jihatdan ham yaqin ekanini ko‘rsatadi.

Ingliz va o‘zbek maqollarida ekvivalentlik

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ingliz va o‘zbek maqollarini qiyosiy o‘rganishda ularni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin.

To‘liq ekvivalent maqollar

Bunday maqollarda mazmun va ifoda shakli bir-biriga juda yaqin bo‘ladi.

English: Better late than never.
Uzbek: Hechdan ko‘ra kech yaxshi.

English: Practice makes perfect.
Uzbek: Mashq — mahoratning onasi.

English: Two heads are better than one.
Uzbek: Kengashli to‘y tarqamas.

Ushbu maqollarda ifoda vositalari biroz farq qilsa-da, asosiy kommunikativ mazmun bir xil.

Qisman ekvivalent maqollar

Bunday maqollarda umumiy ma’no saqlanadi, ammo obraz va ifoda vositalari farq qiladi.

English: Don’t count your chickens before they hatch.

O‘zbek tilida ma’no jihatidan:

Jo‘jani kuzda sanaydilar.

Bu misolda ikki xalqning turmush tarzi va madaniy tajribasi o‘xshash obraz orqali ifodalangan.

Yana bir misol:

English: When in Rome, do as the Romans do.

O‘zbek tilida:

Qayerga borsang, o‘sha yerning odatini qil.

Mazmun o‘xshash, biroq ingliz maqolida Rim shahri milliy-madaniy realiya sifatida ishtirok etadi.

Ekvivalentsiz maqollar

Ayrim maqollar muayyan xalqning milliy tarixi, urf-odati va dunyoqarashi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgani uchun boshqa tilda ularning to‘liq ekvivalenti mavjud bo‘lmasligi mumkin.

Bunday holatda maqolni tarjima qilishda uning mazmunini izohlash yoki ma’no jihatidan yaqin bo‘lgan muqobil variantdan foydalanish lozim.

Maqollarning lingvomadaniy xususiyatlari

Maqollar xalq madaniyatining lisoniy ifodasi hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek maqollarida umuminsoniy qadriyatlar bilan bir qatorda milliy xususiyatlar ham aks etadi.

Masalan, o‘zbek maqollarida oila, qarindoshlik, mehmondo‘stlik, kattalarga hurmat va mahalla kabi tushunchalar keng uchraydi:

Ota rozi — Xudo rozi.

Mehmon otangdan ulug‘.

Qush uyasida ko‘rganini qiladi.

Ingliz maqollarida esa individual faollik, vaqt, mehnat, mustaqillik va shaxsiy mas’uliyat tushunchalari ko‘proq namoyon bo‘ladi:

Time is money.

God helps those who help themselves.

Every man is the architect of his own fortune.

Bu kabi maqollarni qiyosiy o‘rganish talabalarda madaniyatlararo tafakkurni shakllantiradi.

Maqollarning lingvodidaktik ahamiyati

Maqollar chet tili darslarida bir nechta didaktik vazifalarni bajaradi.

Leksik kompetensiyani rivojlantirish

Maqollarni o‘rganish jarayonida talabalar yangi so‘z va iboralarni kontekst asosida o‘zlashtiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Masalan:
Where there is a will, there is a way.
Bu maqol orqali **will**, **way** kabi so‘zlarning kontekstual ma’nosi mustahkamlanadi.

Grammatik bilimlarni mustahkamlash

Maqollar turli grammatik konstruksiyalarni o‘rgatishda samarali material bo‘la oladi.
Masalan:
If there is a will, there is a way.
Shart va mavjudlik konstruksiyalarini tushuntirishda mazkur maqoldan foydalanish mumkin.

Talaffuz ko‘nikmasini rivojlantirish

Qisqa va ritmik maqollar talabalarning talaffuz va intonatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.
Masalan:
No pain, no gain.
Ushbu maqol fonetik mashq sifatida ham foydalanilishi mumkin.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish

Maqollar talabalarni erkin fikr bildirishga undaydi.
Masalan, o‘qituvchi:
Do you agree with the proverb “Time is money”? Why?
kabi savol berishi mumkin.
Talaba o‘z fikrini ingliz tilida asoslashga harakat qiladi.

Sotsiokultural kompetensiyani rivojlantirish

Ingliz va o‘zbek maqollarini taqqoslash natijasida talabalar ikki xalq madaniyati o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlarni anglaydi.
Shunday qilib, maqol til va madaniyatni birgalikda o‘rgatish imkonini beradi.

Chet tili darslarida maqollardan foydalanish usullari

“Maqolni davom ettiring” metodi

Talabalarga maqolning birinchi qismi beriladi:
Better late...
Talaba:
...than never.
deb davom ettiradi.
Bu usul xotira va leksik bilimlarni mustahkamlaydi.

“Ekvivalentni toping” metodi

Talabalarga ingliz tilidagi maqol berilib, uning o‘zbekcha ekvivalentini topish vazifasi beriladi.
Masalan:
East or West, home is best.
Muqobil:
O‘z uyim — o‘lan to‘shagim.
Bu usul qiyosiy tafakkurni rivojlantiradi.

“Maqolni izohlang” metodi

Talabalar berilgan maqol mazmunini ingliz tilida tushuntiradi.
Masalan:
Knowledge is power.
Talaba mazkur maqolni o‘z fikrlari va hayotiy misollar bilan sharhlaydi.

“Maqol asosida vaziyat yarating” metodi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Talabalarga muayyan maqol berilib, unga mos muloqot yoki hayotiy vaziyat yaratish topshirig‘i beriladi.

Bu usul talabalarning og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

“Qiyosiy jadval” metodi

Ingliz maqoli	**O‘zbekcha muqobili**	**Umumiy g‘oya**
Better late than never	Hechdan ko‘ra kech yaxshi	Kech bo‘lsa ham harakat qilish
No pain, no gain	Mehnatsiz rohat yo‘q	Mehnatning ahamiyati
East or West, home is best	O‘z uyim — o‘lan to‘shagim	Vatan va uy qadri
Two heads are better than one	Kengashli ish bitar	Hamkorlik
Practice makes perfect	Mashq — mahoratning onasi	Mashq va mahorat

Muhokama

Ingliz va o‘zbek maqollarini lingvodidaktik nuqtayi nazardan o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ular chet tilini o‘qitishda samarali didaktik material vazifasini bajaradi.

Maqollar orqali talabalar bir vaqtning o‘zida leksik, grammatik, fonetik va madaniy bilimlarga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, maqollarning qisqa va obrazli shaklda ifodalanishi ularning esda qolishini osonlashtiradi.

Qiyosiy tahlil talabalarga tillar o‘rtasidagi semantik va madaniy aloqalarni anglash imkonini beradi. Bu esa tarjima ko‘nikmasi, mantiqiy fikrlash, mustaqil tahlil va madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, maqollarni mexanik yodlash emas, balki ularni kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash muhim hisoblanadi. Shu sababli o‘qituvchi maqollarni dialog, munozara, rolli o‘yin, tarjima va ijodiy topshiriqlar bilan bog‘lashi maqsadga muvofiq.

Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollar har ikki xalqning milliy tafakkuri, hayotiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvistik birliklardir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maqollarni qiyosiy o‘rganish chet tili ta’limida yuqori didaktik samara beradi. Xususan, ular:

- talabalarning so‘z boyligini oshiradi;
- grammatik bilimlarni mustahkamlaydi;
- og‘zaki va yozma nutqni rivojlantiradi;
- tarjima ko‘nikmasini shakllantiradi;
- milliy-madaniy bilimlarni boyitadi;
- kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi;
- madaniyatlararo muloqot qobiliyatini oshiradi.

Shu jihatdan ingliz va o‘zbek maqollarini chet tili ta’limiga maqsadli va tizimli ravishda integratsiya qilish zamonaviy lingvodidaktikaning samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kelgusida maqollarni raqamli ta’lim platformalari, interaktiv mashqlar, elektron lug‘atlar, korpus texnologiyalari va sun’iy intellekt vositalari asosida o‘rgatish metodikasini takomillashtirish mazkur sohadagi tadqiqotlarning istiqbolli yo‘nalishi bo‘lishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. **O‘zbek xalq maqollari**. — Toshkent: Sharq, 2005.
2. Safarov Sh. **Pragmalingvistika**. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
3. Mahmudov N. **Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab**. — Toshkent: O‘zbekiston milliy kutubxonasi, 2012.
4. Maslova V. A. **Lingvokulturologiya**. — Moskva: Akademiya, 2001.
5. Karasik V. I. **Yazykovoy krug: lichnost, konsepty, diskurs**. — Volgograd: Peremena, 2002.
6. Mieder W. **Proverbs: A Handbook**. — Westport: Greenwood Press, 2004.
7. Norrick N. R. **How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs**. — Berlin: Mouton, 1985.
8. Speake J. **The Oxford Dictionary of Proverbs**. — Oxford: Oxford University Press, 2015.
9. Crystal D. **The Cambridge Encyclopedia of the English Language**. — Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
10. Richards J. C., Rodgers T. S. **Approaches and Methods in Language Teaching**. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.